



Vlaanderen
is erfgoed



Beschermingsdossier

Woning De Zordo in Gent

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Woning De Zordo, Gent, Leiekaai 10 – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/44021/146.1

Katrijn Depuydt

28/01/2019

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	6
1.3.1.	Ruimtelijke context en inplanting	6
1.3.2.	Exterieur	6
1.3.3.	Interieur	8
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	12
2.	Evaluerend gedeelte	12
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	12
2.1.1.	Architectenbureau Raman & Schaffrath	12
2.1.2.	Architecturale waarde	17
2.2.	Motivering van het type bescherming	17
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	18
2.4.	Juridische toestand	18
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	18
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	18
3.	Beheersvisie	18
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	18
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	19
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed	19
4.	Bronnen	19
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	20
5.1.	Omgevingsplan	20
5.2.	Fotobijlage	20
5.3.	Documentatie	20
5.4.	Ouvrelijst bureau Raman & Schaffrath.....	20

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Het beschermingsdossier voor Woning De Zordo naar ontwerp van het architectenbureau Raman & Schaffrath kadert in de herinventarisatie van bouwkundig erfgoed in Gent. In deze regeerperiode (2014-2019) focust deze herinventarisatie zich op de naoorlogse architectuur (1945-1985) in Gent en deelgemeenten. Het pand werd geselecteerd na archief- en literatuuronderzoek, veldwerk en de afweging van de erfgoedwaarden.

Een beperkt oeuvreonderzoek¹ bracht 45 panden aan het licht, ontworpen door het bureau Raman & Schaffrath. Hun werk bestaat hoofdzakelijk uit rijwoningen, halfopen bebouwing en vrijstaande woningen. Zevenentwintig panden bevinden zich op Gents grondgebied. Woning De Zordo, Woning De Bruycker (Mimosastraat 117, Gent) en Woning Cleyman (Mimosastraat 127, Gent) zijn volgens de literatuur de meest representatieve voorbeelden van rijwoningen ontworpen door dit architectenbureau.² De drie woningen werden bovendien onderscheiden bij de Eternitprijs (zie verder) en komen voor in de '*Top 100 jonge bouwkunst*', die door het agentschap werd samengesteld.³ Plaatsbezoeken en meerdere gesprekken met architect Fritz Schaffrath lieten een vergelijking toe binnen het oeuvre en lieten toe om het pand ook bovenlokaal af te wegen.

1.1. Situering

Woning De Zordo is gelegen aan de Leiekaai 10 in Gent.

1.2. Historisch overzicht

In 1838 bouwde de *Société Linière La Lys* zijn fabriek op het eilandje tussen de twee grachten die de Leie met de Coupure en de Brugse Vaart verbinden, aan de zuidergrens van de Brugse Poort. De fabriek vormde een belangrijke aantrekkingspool voor de arbeidersbevolking en stimuleerde de urbanisatie van het gebied. Vanaf 1845 werd het meest oostelijke gedeelte, tussen de Drongensesteenweg en de 16de-eeuwse stad, aangelegd. De Leiekaai werd aangelegd in 1880 en kort nadien ontstonden ook de meeste straten links en rechts van de invalsweg, de Bevrijdingslaan. Het was een typische proletarische woonwijk met doorsnee rijhuizen en talrijke beluiken.⁴

De familie De Zordo erfde in 1971 van de grootvader een rijwoning, gelegen aan de Leiekaai in Gent.⁵ Op het kleine perceel stond een bescheiden, onderkelderde woning met

¹ Zie bijlage 5.4. Oeuvrelijst bureau Raman & Schaffrath. Samengesteld op basis van: veldwerk inventarisatie in kader van project 'naoorlogse architectuur in Gent en deelgemeenten', DEMUYNCK K., VANDEGHINSTE J., DEBRUYNE D. 1999-2000: *Architect Johan Raman*, onuitgegeven oefening Bouwkunde, Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, BERT E., REYNTJENS A., TORFS E. 1999-2000: *Fritz Schaffrath*, onuitgegeven oefening Bouwkunde, Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen en mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (6 maart 2018, 30 maart 2018 en 16 augustus 2018).

² Onder andere in volgende literatuur DE KOONING M. (red.) 1988: *Architectuur als Buur. Panorama van Gent en omstreken 1968-1988*, Gent, 112; ARON J., P. BURNIAT EN P. PUTTEMANS 1996: *De hedendaagse architectuur in België, gids*, Brussel, 205; BALLIU E., BOSSCHEM J., CARDON C. e.a. 2001: *1751-2001. 250 jaar architecten Academie Gent*, Gent, 160 en S.N. 1989, *Bijlage Architectuurkaart België, Archis 9*, 8.

³ S.N. S.D.: *Top 100 jonge bouwkunst*, onuitgegeven werkdocument, Agentschap Onroerend Erfgoed.

⁴ Bovenstaande paragraaf is afkomstig uit: AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Gent - 19de- en 20ste-eeuwse stadsuitbreiding* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/122211> (geraadpleegd op 11 mei 2018).

⁵ Informatie verkregen van Scintilone De Zordo (12 mei 2018).

winkel.⁶ De familie De Zordo besloot aan de Leiekaai te komen wonen, als het mogelijk was om op deze locatie een nieuwe, leefbare woning te bouwen.⁷ Hierop spraken ze het Gentse architectenbureau Raman & Schaffrath aan, met de vraag of zij op dit kleine perceel "iets konden doen".⁸

Het bouwperceel heeft een uiterst beperkte oppervlakte, met een breedte van 5,20 meter en een diepte van 11,45 meter. Het wordt links, rechts en achteraan helemaal ingesloten door aanpalende bebouwing.⁹ Volgens architect Fritz Schaffrath had het perceel één groot voordeel: de oriëntatie naar het zuiden.¹⁰ Met uitzondering van een grote kelder en voldoende leef- en slaapruintes voor het hele gezin, hadden de bouwheren geen specifieke eisen of wensen. Dit gaf het architectenduo alle vrijheid.¹¹

De eerste schetsen tonen een heel gewaagd en volgens architect Schaffrath 'onhaalbaar' ontwerp dat diende om af te toetsen hoe ver de bouwheren het architectenduo zouden volgen. De teruggetrokken onderste bouwlaag is helemaal opengewerkt en dient als toegang en carport. De bovenliggende verdiepingen omvatten de leefruimtes en hellen trapsgewijs steeds meer naar voren.¹² Volgens Schaffrath stond het koppel De Zordo helemaal open voor een modern en vernieuwend ontwerp van een rijwoning.¹³

De uiteindelijke bouwaanvraag werd ingediend op 19 januari 1973 en door het college van burgemeester en schepenen goedgekeurd op 8 maart 1973.¹⁴ In mei 1973 werden bijkomende plannen gemaakt waarbij enkele functiewijzigingen werden doorgevoerd aan de bovenste verdiepingen¹⁵. De hobbyruimte werd twee niveaus lager ingebracht, op de plaats waar de badkamer voorzien was, en kwam zo in contact te staan met de open leefruimte. Hierdoor verhuisde de badkamer naar boven, naar het niveau tussen de slaapkamers van de kinderen en de slaapkamer van de ouders. Het dakterras werd verplaatst van de noordzijde naar de zuidzijde aan de voorgevel, op de plaats van de slaapkamer van de ouders. Hierdoor kwam de slaapkamer van de ouders op het hoogste niveau aan de achterkant te liggen. Direct na de goedkeuring van de bouwaanvraag startten de werkzaamheden. De ruwbouwfase, die tegelijkertijd ook de afwerking van de woning was, duurde acht maanden¹⁶.

Het architectenbureau Raman & Schaffrath ontwierp niet alleen de woning zelf, ook maakten ze gedetailleerde ontwerptekeningen voor onder meer de trap, het vast meubilair in de hal en het bureau, de ingewerkte eettafel, de open haard, ingewerkte kasten en de binnendeuren.¹⁷ Ook de kleurstelling in het exterieur en het interieur werd in samenspraak met het architectenduo bepaald. De blauwe kleur - volgens Schaffrath de lievelingskleur

⁶ Privéarchief Woning De Zordo, Bouwaanvraag, Bestaande toestand: plannen, gevels, kadastraal plan, 753 72 DEZ 01, 19 januari 1973.

⁷ Privéarchief Woning De Zordo, DAL, *Ruimte op 60 vierkante meter*, 25 april 1980, 14.

⁸ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (30 maart 2018). Mevrouw De Zordo werkte begin jaren 1970 bij Van de Kerckhove Sanitair waar ook de broer van Fritz Schaffrath als loodgieter werkzaam was. Via deze weg werden de contacten met het bureau Raman & Schaffrath gelegd.

⁹ Privéarchief Woning De Zordo, Bouwaanvraag, Bestaande toestand: plannen, gevels, kadastraal plan, 753 72 DEZ 01, 19 januari 1973.

¹⁰ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (6 maart 2018).

¹¹ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (6 maart 2018 en 16 augustus 2018).

¹² Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (30 maart 2018 en 16 augustus 2018).

¹³ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (30 maart 2018).

¹⁴ Privéarchief Woning De Zordo, Bouwaanvraag, Bestaande toestand: plannen, gevels, kadastraal plan, 753 72 DEZ 01, 19 januari 1973.

¹⁵ Privéarchief Woning De Zordo, Bouwplan, Gevels en doorsneden, 753 72 DEZ 05, 14 mei 1973.

¹⁶ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (30 maart 2018).

¹⁷ Privéarchief Woning De Zordo, Bouwplan, Diverse detailtekeningen, 753 72 DEZ.

van de bouwheer¹⁸ - nam hierbij een prominente plaats in: de lichtblauw geschilderde buisleuning van het exterieur en het blauw geschilderde schrijnwerk contrasteren met het ruwe beton. De architecten combineerden de blauw geschilderde, centrale muur die de trappenpartij van de leefruimtes scheidt, de blauw gelakte binnendeuren en buizen van de trapleuning met zwart, wit en lichtblauw geschilderde muur- en plafondvlakken en een fel gele keukenwand als verwijzing naar de opkomende zon.¹⁹

Het Buro voor vrije ruimte maakte in 1979 een ontwerp voor de beplanting van de vier verschillende plantzones, drie aan de voorgevel en één aan de achtergevel.²⁰ Aan dit plan werd geen gevolg gegeven.

De woning was tot voor kort eigendom van de familie De Zordo. Zij onderhielden het pand met veel zorg en respecteerden de indeling en kleurstelling van de woning grotendeels. De lift, waarvan de schacht reeds in het ontwerp voorzien was, werd in 2000 ingebracht. Om de plaatsing mogelijk te maken, werd de liftschacht boven het dak verhoogd.

Het stalen schrijnwerk werd op het vaste- en schuifraam in de eetkamer na, vervangen door aluminiumprofielen met eenzelfde kleur maar soms met een andere verdeling. Rond 2006-2008 werd het beton in het exterieur behandeld tegen betonrot waarbij losse stukjes beton werden gefixeerd. De oorspronkelijke vloerafwerking, een rubber Pirellivloer met zwarte noppen, werd in de gang vervangen door witte keramiektegels en op de verdiepingen door een houten parket. Ook de oorspronkelijke vierkante gele tegels in de badkamer werden vervangen door rechthoekige tegels in eenzelfde kleur. Het badkamermeubilair bleef behouden. In 2015 werd de keuken volledig vernieuwd.²¹

Eind februari – begin maart 2018 werd de woning verkocht.²² Begin augustus 2018 werd het interieur opnieuw geschilderd waarbij de blauwe centrale muur en de zwart geschilderde delen in de traphal, de bureau en de hobbyruimte wit werden geschilderd. Ook de twee toiletten werden vervangen.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

1.3.1. Ruimtelijke context en inplanting

De Leiekaai in Gent sluit in het noorden aan op de Phoenixstraat, de Bargiebrug en de Noordstraat, volgt de Leiearm en loopt door tot de Rooigemlaan. Woning De Zordo is gelegen vlak achter de scherpe bocht waar de Leiearm en de Coupure samenkomen, in het zuiden uitkijkend op de Leie en het begin van de Groenevallei met het appartementsgebouw Residentie 'Groene Vallei' (Jan van Hembysebolwerk 1-8). Gelegen op dezelfde rooilijn en gebouwd op een uiterst smal perceel grenst de rijwoning links aan een enkelhuis van twee traveeën en drie bouwlagen hoog onder een zadeldak (Leiekaai 11, Gent) en rechts aan een appartementsgebouw van vier bouwlagen hoog onder een plat dak (Leiekaai 7-9, Gent). Ook aan de achterzijde is de woning ingesloten tot op een hoogte van 6,60 meter (Phoenixstraat 1, Gent).

1.3.2. Exterieur

Brutalistische rijwoning van twee traveeën onder een plat dak bedekt met roofing²³. Volgens het goedgekeurde bouwplan worden voor- en achtergevel van Woning De Zordo

¹⁸ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018)

¹⁹ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (6 maart 2018).

²⁰ Privéarchief Woning De Zordo, Buro voor vrije ruimte, Ontwerp en beplantingsplan, 79/172, 8 november 1979.

²¹ Mondelinge informatie verkregen van Scintilone De Zordo (23 februari 2018).

²² S.N. s.d.: *Woning DZ* [online] <https://www.architectenwoning.be/projecten/woning-dz> (geraadpleegd 12 oktober 2018).

²³ Archief Woning De Zordo, Bouwplan, Gevels en doorsneden, 753 72 DEZ 03, 19 januari 1973 en 14 mei 1973.

opgetrokken uit donkerrood genuanceerde baksteen, gecombineerd met glad grijs beton²⁴. Het latere bouwplan²⁵ en de concrete uitvoering tonen echter een voorgevel die volledig is opgetrokken in gewapend beton, met een 'béton brut' afwerking (ook wel ruw zichtbeton genoemd) waarbij in het ter plaatse gestorte beton de afdrukken van de houten bekisting zichtbaar blijven, wat een esthetisch effect heeft.

Asymmetrisch opgebouwde voorgevel van vijf bouwlagen met in- en uitspringende volumes, gevat tussen twee oplopende muurpenanten links en rechts op lijn met de rooilijn. De gevel wordt doorbroken met grote vensterpartijen, volgens plan oorspronkelijk ingevuld met stalen, blauw geschilderd schrijnwerk, vandaag grotendeels vervangen door aluminium schrijnwerk in eenzelfde blauwe kleur. De eerste bouwlaag springt licht terug ten opzichte van de rooilijn en wordt links doorbroken met een garagepoort, ingevuld met een blauwe PVC-sectionaalpoort, en rechts met een volle, blauwe aluminium voordeur met een blauwe verticale buis over de volledige lengte van de deur als trekker. Boven de voordeur bevindt zich een schuin geplaatst bovenlicht. Dit garandeert een optimale lichtinval in de hal.

Een vooruitspringende betonnen borstwering boven de garagepoort maakt de overgang tot de dieperliggende tweede bouwlaag. Het terugtrekken van deze bouwlaag ten opzichte van de rooilijn had voornamelijk tot doel de bewoners in hun leefruimte voldoende privacy te gunnen en de inkijk van buitenaf te beperken. Om deze dieper gelegen leefruimte van voldoende daglicht te voorzien, wordt deze bouwlaag over de volledige breedte doorbroken door rechthoekige vensters ingevuld met het oorspronkelijke blauwgelakte stalen schrijnwerk, meer bepaald een schuifraam links en een vast raam rechts. De vooruitspringende betonnen borstwering boven de garagepoort maakt de overgang tot het inpandige balkon met bakstenen vloerplaat. Het balkon wordt afgesloten met een blauw geschilderde (oorspronkelijk lichtblauw geschilderde), metalen buisleuning van twee buizen. De doorlopende, schuingeplaatste bovendorpel garandeert bijkomend een maximale lichtinval.

De derde bouwlaag is voorzien van een, ten opzichte van de rooilijn, licht terugspringend gevelbreed venster bestaande uit twee vaste raamvlakken, links voorzien van een verluchtingsrooster. Volgens oude archiefphoto's was dit raam oorspronkelijk verdeeld in een centraal vierkant, met links, rechts en onderaan rechthoekige vaste delen.

De vierde bouwlaag kenmerkt zich door een centraal geplaatst, op de rooilijn liggend betonnen gevelvlak, links en rechts geflankeerd door een terugspringende, langwerpige vensteropening, ingevuld met tweeledige ramen, die beide de kinderkamer verlichten. Het betonnen gevelvlak loopt als een oplopende penant door tot de vijfde bouwlaag waar het de basis vormt voor de (oorspronkelijk licht-) blauwgeschilderde buisleuning die het dakterras afsluit. De terugspringende gevel achter het dakterras kenmerkt zich door een schuin geplaatste, vierdelige vensterpartij links waarlangs daglicht tot in de kern van de woning valt. Boven deze vensterpartij verlicht een rechthoekig venster, ingevuld met een driedelig raam, de achterliggende slaapkamer van de ouders. Links van dit venster situeert zich de bakstenen schoorsteen met betonnen bekroning. Rechts van het venster bevindt zich de toegang tot de woning, bestaande uit een klein volume van volkern kunststofplaten ('Trespa') onder een lessenaarsdak opgebouwd uit dezelfde kunststofplaten, gecombineerd met glas. Achterliggend loopt de liftschacht in rode snelbouwbaksteen hoger op. Deze uitbouw werd in 2000, toen de lift werd geplaatst, gebouwd. Het terras wordt overspannen door verschillende buizen en kabels waaraan een terraszeil kan worden geklemd. Het eigenlijke terraszeil werd volgens Schaffrath echter nooit gerealiseerd²⁶. Een metalen, tweeledige houder voorziet ook in de mogelijkheid om via een katrolsysteem bij eventuele verhuis goederen naar boven te hijsen.

²⁴ Archief Woning De Zordo, Bouwplan, Gevels en doorsneden, 753 72 DEZ 03, 19 januari 1973.

²⁵ Privéarchief Woning De Zordo, Bouwplan, Gevels en doorsneden, 753 72 DEZ 03, 14 mei 1973.

²⁶ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

De achtergevel is opgetrokken in rode baksteen en telt in totaal zeven bouwlagen. Tot en met de derde bouwlaag is de woning aan de achterzijde volledig ingebouwd (Phoenixstraat 1, Gent) en volgt het volume de schuinlopende eigendomsgrens. De eigenlijke achtergevel begint bijgevolg ter hoogte van de vierde bouwlaag vanaf waar de architecten besloten de schuine eigendomsgrens zoveel mogelijk recht te trekken door het gevelvlak te laten verspringen.

De eerste travee bevat de liftschaft en is over de volledige lengte blind uitgevoerd. In de overgang van de eerste naar de tweede travee zit een lichte knik. De brede tweede travee springt halverwege licht naar voor en heeft over bijna de volledige lengte van de woning een smal hoekvenster, ingevuld met zwartgeschilderd aluminium schrijnwerk, waardoor zoveel mogelijk licht in de achterliggende ruimtes wordt getrokken. Om indirect licht in de keuken (derde bouwlaag) te voorzien, springt de gevel in over de volledige breedte van de tweede travee ter hoogte van de openhaardhoek (vierde bouwlaag). Uiterst rechts wordt het bovenliggende volume ondersteund met een betonnen vierkante kolom. De gecreëerde ruimte wordt afgesloten met een breed rechthoekig venster en is ingevuld met een vijfdelig schuingeplaatst raam dat in eenzelfde ritmering de openhaardhoek (vierde bouwlaag) afsluit.

1.3.3. Interieur

De beperkte perceeloppervlakte van 60m² daagde architecten Raman & Schaffrath uit om de beschikbare ruimte zo optimaal mogelijk te benutten. De planopbouw is logisch en helder uitgedacht. Gebaseerd op het traditionele enkelhuistype omvat de rechtertravee de verticale circulatie met een open trappenpartij en een lift. De bredere linkertravee omvat de diverse woonfuncties, met de meer publieke functies op de laagste verdiepingen en de private ruimtes op de hoogste verdiepingen. Door gebruik te maken van splitlevels of halve verdiepingen worden in totaal tien woonniveaus bekomen:

- kelder;
- inkomhal en garage;
- bureau;
- eetruimte en keuken;
- leefruimte en openhaardhoek;
- hobbyruimte;
- kinderkamer;
- badkamer en toilet;
- dakterras;
- slaapkamer ouders.

De inkomhal en garage en de leefruimte vormen een uitzondering in het geheel. De architecten besloten om deze ruimtes een hoogte te geven van anderhalve verdieping omdat ze gelegen zijn aan de zuidzijde.

Ook het interieur werd mee door de architecten ontworpen en vormgegeven. De oostelijke zijmuur (scheidingsmuur met de rechter buur) werd over de volledige hoogte van de woning afgewerkt met een witgeschilderde 'gekrabde' cement met structuur, bekomen door in de natte cement te krassen met een plank met nagels.²⁷ De westelijke zijmuur (scheidingsmuur met de linker buur) is een witgeschilderde bakstenen muur. Afhankelijk van de ruimte werd dit oorspronkelijk gecombineerd met zwart- of blauwgeschilderde muren (vandaag allen witgeschilderd) of ongeschilderde ruwe zichtbeton. De plafonds zijn uitgewerkt in ruw zichtbeton dat oorspronkelijk wit of lichtblauw (in de leefruimte) werd geschilderd. In de kelder, de inkomhal en de garage, het bureau en de slaapkamer van de ouders bleef het betonnen plafond ongeschilderd. In de openhaardhoek was het plafond oorspronkelijk zwart geschilderd, vandaag is dit eveneens wit geschilderd. Weloverwogen geplaatste lichtpunten werden rechtstreeks in het beton geplaatst en zijn voorzien van een

²⁷ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (6 maart 2018).

armatuur die volledig in het beton ingewerkt is. De armatuur is een spiegelreflector in de vorm van een halve bol.

Een donker gebeitste beukenhouten²⁸, open bordestrap van twaalf steken verbindt de verschillende niveaus met elkaar. De zij- en onderkanten van de betonnen bordessen die oorspronkelijk zwart waren geschilderd, kregen recent een witte kleur. De bordessen waren oorspronkelijk bedekt met een rubber Pirellivloer met zwarte noppen, vandaag vervangen door een houten parket. De rechterboom van de steken is op de onderste verdiepingen ingewerkt in een muur, vanaf de leefruimte met open haard is dit open gewerkt. De linkerboom is op alle niveaus open en draagt de eenvoudige houten trapleuning. Ter hoogte van de bordessen is de trap afgesloten met een blauwgeschilderde buisleuning van drie buizen. Naast de trap zorgt ook een lift voor de verticale circulatie. De lift bevindt zich in de noordoostelijke hoek van de woning, achter de trappartij en stopt op alle tien niveaus. Hij werd al bij ontwerp van de woning voorzien, maar werd pas in 2000 geplaatst. De oorspronkelijke rubber Pirellivloer met zwarte noppen die op alle niveaus (met uitzondering van de garage en de kelder) werd gebruikt, is op de verdiepingen vervangen door een houten parket. In de hal werd de rubber vloer vervangen door een witte, vierkante tegel. Hoewel de woning het principe van een open plan hanteert, worden bepaalde ruimtes als toiletten, badkamer, kinderkamer, garage en wasplaats, wel afgesloten met een blauwgelakte paneeldeur.

Volwaardige **kelder**verdieping met wit- of ongeschilderde bakstenen muren en bewaarde groene Redocrete²⁹ cementchape als vloer. Het zuidoostelijke deel is bedekt met een keramische vloertegel. De keldermuren zijn aan de voorzijde (zuidkant) bezet met een vochtwerende cementering.

Door de bovenliggende splitlevels is het noordelijke gedeelte van de kelder hoger dan het zuidelijke deel. Het noordelijke deel wordt gebruikt als voorraadplaats met voorraadkasten en -schappen. Het lagere zuidelijke deel is door een bakstenen muur in twee gedeeld. In het zuidwestelijke deel bevindt zich op een lichte verhoging de verwarmingsketel. Een rechthoekige vensteropening, ingevuld met een tweedelig houten raam zorgt via een keldergat in de stoep, voor de nodige verluchting in de kelder.

Gelijkvloerse halve verdieping met **garage en inkomhal**. Het ruwe zichtbeton van de voorgevel loopt verder door tot het portaal van de woning en werd recent witgeschilderd. Omwille van de hoogte van anderhalve verdieping, in combinatie met het direct invallende licht via het schuingeplaatste bovenlicht en het zicht op de open bordestrap, wordt de woning bij het binnentreden als open en licht ervaren. In de zuidwestelijke hoek, tussen de scheidingsmuur en de voordeur, ontwierpen Raman & Schaffrath een brievenbus afgesloten met een deurtje en opstaand plankje met haakjes voor de sleutels. Het huidige meubel is echter een replica van het originele kastje met sleutelhaakjes. Tegen de rechterzijmuur hangt een hoge, blauwgeschilderde buisradiator. De oorspronkelijk blauwgeschilderde bakstenen muur tussen inkomhal en garage werd recent wit geschilderd. De muur wordt doorbroken door een zwartgeschilderde vestiairekast voor jassen en schoenen, ontworpen door de architecten³⁰ en gemaakt uit berkenhouten melamine plaatmateriaal waarvan de zichtbare buitendelen zwart werden geschilderd. De kast springt iets naar voren in de hal en wordt afgesloten met twee grote schuifdeuren. Boven de kast bevindt zich een groot rechthoekig vast venster, ingevuld met draadglas. Rechts van de halkast geeft een blauwgelakte paneeldeur toegang tot de garage met eveneens een groene Redocrete³¹ cementchape als vloer.

Eerste halve verdieping met **bureau** en toilet. De bakstenen muren van het bureau zijn vandaag volledig wit geschilderd, maar de oost- en zuidwand waren oorspronkelijk zwart geschilderd. Tegen de oostelijke zijwand ontwierpen de architecten een bureaumeubel,

²⁸ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

²⁹ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

³⁰ Privéarchief Woning De Zordo, Bouwplan, Kasten bureau, 753 72 DEZ, 25 oktober 1976.

³¹ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

gevat tussen de twee muren. Het bureaumeubel bestaat uit twee betonnen legplanken, ondersteund door een witgeschilderde (oorspronkelijk zwartgeschilderde) bakstenen steun. Boven de onderste legplank zweeft een betonnen tafelblad dat verankerd is in de muur. Dwars tegen de westelijke zijwand ontwierpen Raman & Schaffrath twee boekenrekken uit berkenhouten melamine plaatmateriaal. De kasten staan dwars zodat ze aan beide zijden te gebruiken zijn. De onderbouw bestaat uit een vooruitspringende kast met deuren met uitgezaagde handvaten of de combinatie van een kast met rechts daarvan vijf greeploze schuiven. De bovenbouw is opgebouwd uit een smal en een breed deel, beide met legplanken op verschillende hoogtes geplaatst, waarbij het smalle deel tot het plafond reikt. Op de kopse kant voorzagen de ontwerpers een gleuf om grotere boeken of plannen op te bergen. Ook tegen de zuidwand ontwierpen de architecten in eenzelfde plaatmateriaal een ingebouwd boekenrek, rustend op een witgeschilderde betonnen plaat (oorspronkelijk zwart geschilderd) en bestaande uit vakken met centraal een kastdeur. Onder de betonnen plaat bevindt zich een verwarmingselement. Links van dit boekenrek geeft een blauwgelakte paneeldeur toegang tot een toilet met witgeschilderde muren en behouden lavabomeubel van groengelakt metaal met uitgesneden handdoekhouder van het merk Alape³².

De tweede verdieping loopt over de volledige diepte van het gebouw. Centraal op deze verdieping situeert zich tegen de westelijke muur de **ontbijthoek**, bestaande uit wit- en zwartgeschilderde, bakstenen elementen met betonnen dekstenen en een zwevend betonnen tafelblad. Boven het tafelblad sluit een metalen deurtje het afvulluikje (een rood metalen bakje) af.

De **keuken**, vernieuwd in 2015, ligt in het noorden en wordt verlicht door een glasstrook in het plafond³³. De naar het zuiden gerichte **eetkamer** kijkt uit op het inpandige balkon. In de vloer onder het schuifraam bevindt zich een verwarmingsrooster. Het bewaarde stalen kader van het vaste raam sluit perfect aan op het vloerniveau waardoor het lijkt alsof het raam geen raamkader heeft.

De derde verdieping strekt zich eveneens uit over de volledige diepte van het gebouw. In tegenstelling tot het onderliggende niveau, is deze verdieping in het zuiden anderhalve verdieping hoog, net als de inkomhal en de garage. Centraal tegen de westelijke muur bevindt zich de open haard, het hart van de woning. De haard is opgebouwd uit gestapelde betonelementen rondom een zwartgeschilderde bakstenen schouw, geplaatst op een ongeschilderde bakstenen voet met aslade op de kopse zijde. Aan de zijde van de **leefruimte** (zuiden) is deze voet een baksteenlengte diep, aan de zijde van de **openhaardhoek** (noorden) is hij zo'n meter diep en dient hij als zitplaats en stapelplaats voor het hout. In het onderste betonnen element zit de eigenlijke open haard, oorspronkelijk aan twee zijden open³⁴, maar vandaag ingevuld met een gesloten cassettehaard. Opvallend is dat de geschilderde bakstenen muur tussen de leefruimtes en de bordestrap tot een minimum beperkt wordt en de ruimte zich helemaal openvouwt met een enorm ruimtelijk gevoel en sublieme lichtinval tot gevolg.

Onder het gevelbrede venster van de leefruimte in het zuiden en het langgerekte venster van de openhaardhoek in het noorden bevinden zich nog de oorspronkelijke convectoren achter een blauwgelakt paneel. Tegen de oostelijke wand van de openhaardhoek staat een ingebouwde glazenkast, geplaatst tegen een halfhoog muurtje van wit- (maar oorspronkelijk zwart-) geschilderde baksteen. De onderbouw van de houten glazenkast bestaat uit twee kasten met legplanken, afgesloten door twee glazen deuren van draadglas en bovenaan afgesloten met telkens één schuif met eenvoudige zwarte trekker. Aan de linkerkant loopt de kast hoger op met nog twee extra legplanken achter een deur van draadglas.

Tegen het plafond van de leefruimte werd later, in samenspraak met de architecten, een nieuw verlichtingselement aangebracht, opgebouwd uit een metalen L- vormige stang die

³² Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

³³ Zie bespreking 1.3.2 Exterieur, laatste paragraaf over de achtergevel.

³⁴ Mondelinge informatie verkregen van Scintilone De Zordo (23 februari 2018).

licht gependeld is en dus niet tegen het plafond hangt, met daaraan spots op verschillende hoogtes.

De vierde halve verdieping omvat de **hobbyruimte**, oorspronkelijk gebruikt als speelkamer³⁵ en zichtbaar vanuit de leefruimte. Aan de zijde van de leefruimte is de hobbykamer afgesloten met een blauwgeschilderde buisleuning boven een blauwgelakte radiator.

De vijfde halve verdieping omvat volgens het plan twee **slaapkamers voor de kinderen**, van elkaar gescheiden door een verschuifbare wand³⁶. In realiteit is de wand er nooit gekomen en werd dit één grote slaapkamer. Tussen de twee vensters in het zuiden, in de nis, staat een grote, houten, ingemaakte kleerkast met twee vleugeldeuren en een grote schuif onderaan. Deze kleerkast werd door de architecten ontworpen³⁷. In de noordwesthoek van de ruimte bevindt zich een vast boekenrek met legplanken, gevat tussen twee oplopende houten stijlen die reiken van vloer tot plafond, eveneens door de architecten uitgetekend.³⁸ Op niveau van de kinderkamer bevindt zich ook een kleine opbergkast, toegankelijk via een blauwgelakte paneeldeur en bovenaan afgewerkt met een kleine plantenbak waar cactussen in stonden³⁹. De cactussen zijn vandaag verdwenen en vervangen door een klein stukje oorspronkelijke rubber Pirellivloer met zwarte noppen.

Op de zesde halve verdieping bevinden zich het toilet en de **badkamer**. Het toilet behoudt ook hier nog zijn originele afgerond, witgelakt metalen bassin met ovale, zwarte lavabo van het merk Alape⁴⁰. De muren van deze ruimte werden voorzien van eenzelfde witgeschilderde 'gekrabde' cement als de oostelijke binnenwand van de woning.

Naast het toilet bevindt zich de badkamer, circa 2008 voorzien van een nieuwe betegeling ter hoogte van het bad⁴¹. De nieuwe tegels behouden wel dezelfde felgele kleur, maar zijn vierkant in plaats van rechthoekig⁴². De badkamer behoudt haar oorspronkelijke badkamermeubilair met tegen de westwand een betegelde douchecabine, van het bad gescheiden door een halfhoge muur en afgesloten met een douchedeur van gestructureerd glas. Rechts van de douche is er een ligbad met een in de muur ingewerkte kraan en douchekop. Boven het bad hangt een kast in donkergroene formica met links en rechts twee draaideuren met een uitgespaarde opening als trekker en centraal een roodgekleurd open rek met twee rode legplanken, eveneens in formica. Tegen de noordelijke wand hangt een gele muurradiator met verticale buizen. Tegen de oostwand van de badkamer staat een ingewerkt, formica badkamermeubel met twee ovale, witte wastafels, ingewerkt in een rood/oranje blad met een opstaande rand tegen de muur. Boven een legplank in donkergroene formica hangt een grote, tweedelige, rechthoekige spiegel. Links, rechts en boven de spiegel is de muur afgewerkt met kasten met donkergroene deuren in eenzelfde materiaal. De kasten links en rechts van de spiegel hebben een uitgespaard handvat met een witte rand. Onder de wastafels bevinden zich vier kasten afgesloten door deuren met gelijkaardige handvaten. Rechts van het meubel staat een grote kolomkast van twee boven elkaar gestapelde delen, afgesloten door greeploze deuren, eveneens in formica.

De zevende halve verdieping geeft toegang tot het **dakterras**. De 'daklichten' verlichten de volledige woning tot in de kern. Bijkomend licht valt binnen via drie verspringende vensters.

³⁵ Mondelinge informatie verkregen van Scintilone De Zordo (23 februari 2018).

³⁶ Privéarchief Woning De Zordo, Bouwplan, Kelder- rioleringsplan, Gelijkvloers, Verdiepingen, 753 72 DEZ 04, 14 mei 1973.

³⁷ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

³⁸ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

³⁹ Mondelinge informatie verkregen van Scintilone De Zordo (23 februari 2018).

⁴⁰ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

⁴¹ Mondelinge informatie verkregen van Scintilone De Zordo (23 februari 2018).

⁴² Mondelinge informatie verkregen van Scintilone De Zordo (23 februari 2018).

De achtste en laatste halve verdieping, gelegen in het noorden, omvat de **slaapkamer van de ouders**, van het trapbordes gescheiden door een laag muurtje van witgeschilderde baksteen, zonder deur. De westwand van de slaapkamer is helemaal ingenomen door een ingebouwde, houten kleerkast met drie schuifdeuren. Deze kast werd later toegevoegd⁴³. Onder het venster in het zuiden hangt een radiator. Tegen de oostelijke wand hangt een airco.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens meerdere plaatsbezoeken op 23 februari 2018, 23 maart 2018, 10 augustus 2018 en 29 oktober 2018. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken bevindt het gebouw zich in een goede bouwfysische toestand. Er dringen zich wel enkele onderhoudswerken op. Zo zijn er onder andere aan de voorgevel (ter hoogte van de schuin geplaatste bovendorpel) sporen van betonrot en in de kelder sporen van waterinsijpeling. Ook de rubbers van het schuifraam in de eetkamer zijn versleten waardoor het schuifraam niet goed meer sluit. De blauwe kleur van het schrijnwerk aan de voorgevel is door de zon sterk verbleekt.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. Architectenbureau Raman & Schaffrath

Johan Raman (°1940, † 2016⁴⁴) studeerde in 1965 af als architect aan het Hoger Instituut voor Architectuur en Sierkunst Sint-Lucas in Gent. Vanaf 1965 liep hij stages bij het architectenbureau Francis Serck (1965-1967), J. Van den Bogaerde (1967) en Van den Bogaerde, Van Driessche en Behrens (1967-1969). Begin 1969 richtte hij samen met Fritz Schaffrath het bureau Raman & Schaffrath op. Vanaf 1984 ging Raman als zelfstandig architect aan de slag. Al vanaf 1971 gaf hij les aan het Hoger Architectuurinstituut van de stad Gent, vanaf 1993 ook aan de VUB, Faculteit Toegepaste wetenschappen, afdeling Architectuur⁴⁵.

Fritz Schaffrath (°1944) studeerde in 1967 af als architect aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Gent. Al tijdens zijn opleiding deed hij stage bij het architectenbureau Herman De Witte, gevolgd door een stage bij Juliaan Lampens en Rutger Langaskens (1967) en bij het bureau Vervenne-Loys (1967-1969). Na de samenwerking met Raman werkte Schaffrath verder als zelfstandige architect. Sinds 1996 staat hij aan het hoofd van de vennootschap Ontwerpbureau Kwadraat +. Daarnaast gaf hij vanaf 1970 ook les aan het Stedelijk Hoger Instituut voor Architectuur en Stedebouw te Gent. Sinds 1978 is hij docent aan het Hoger Architectuurinstituut te Gent en sinds 1992 doceert hij aan de Hogeschool Gent/Campus Bijloke. Andere activiteiten omvatten onder meer een functie als afgevaardigde van de Raad van de Orde van Architecten Oost-Vlaanderen

⁴³ Mondelinge informatie verkregen van Scintilone De Zordo (23 februari 2018).

⁴⁴ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

⁴⁵ Deze korte biografie werd samengesteld op basis van de informatie uit volgende bronnen: DEMUYNCK K., VANDEGHINSTE J., DEBRUYNE D. 1999-2000: *Architect Johan Raman*, onuitgegeven oefening Bouwkunde, Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen en VAN DE PERRE D. 2003: *Op de grens van twee werelden. Beeld van het architectuuronderwijs aan het Sint-Lucasinstituut te Gent in de periode 1919-1965/1974*, Gent, 181.

(1985-1991) en een aanstelling als gerechtsdeskundige bij de Rechtbank van Eerste Aanleg te Gent⁴⁶.

Johan Raman en Fritz Schaffrath leerden elkaar kennen op een verbroederingsactiviteit tussen de Gentse architectuuropleidingen van het Hoger Instituut Sint-Lucas en het Stedelijk Hoger Instituut voor Architectuur en Sierkunst. Sindsdien bleven ze contact houden.⁴⁷ Hun samenwerking ontstond spontaan. Voor het ontwerp van een vakantiedorp in de Pyreneeën (niet uitgevoerd) schakelde Johan Raman de hulp in van Fritz Schaffrath. Kort daarop haalde Fritz Schaffrath een opdracht binnen voor het ontwerp van een woning voor een bevriend koppel (Woning Haeck te Waregem (Sint-Eloois-Vijve)) waarbij hij Johan Raman betrok. Begin 1969 richtten ze samen het architectenbureau Raman & Schaffrath op.⁴⁸ Hierna volgden andere opdrachten vrij snel, waarbij Woning De Bruycker de eerste officiële opdracht was van het bureau Raman & Schaffrath⁴⁹. In de periode 1969 - 1983, toen het bureau ontbonden werd, bouwden ze een rijk en boeiend oeuvre uit. Naast enkele renovatieprojecten⁵⁰, ontwerpen voor groepsbebouwingen⁵¹ en onderwijsgebouwen⁵² bestaat hun oeuvre hoofdzakelijk uit nieuwbouwontwerpen voor een vijftigtal private woningen⁵³. Na inventarisatie en een eerste oevrestudie werden er 39 woningen gedetecteerd en gelokaliseerd.⁵⁴ De groep 'private woningen' omvat zowel rijwoningen, halfopen bebouwingen als vrijstaande woningen die voornamelijk gelegen zijn in Gent en omliggende gemeenten.

Het oeuvre van Raman & Schaffrath weerspiegelt de toenmalige architectuurevolutie. Na de Tweede Wereldoorlog explodeerde de woningbouw. In de stad stond onder meer het appartementsgebouw als model voorop. In de periferie en randgemeenten werden veel gronden verkaveld en verschenen rijwoningen en vrijstaande woningen. Architecten werden hierbij geconfronteerd met strikte bouwvoorschriften, in functie van de gewenste landelijke 'eenheid'. Door dakvorm, materiaalkeuze en soms 'de stijl' te reglementeren, werd de uiteindelijke vormgeving sterk gestuurd.⁵⁵ Tegelijkertijd is dit een periode waarin de architectuur en haar modellen in vraag gesteld werden en waarin nieuwe perspectieven ontstonden. Een aantal sterke individuen ontwikkelden een moderne architectuurtaal, gestaafd door een nieuwe visie omtrent bouwen en wonen.⁵⁶ Ook de opkomst van nieuwe bouwmaterialen en innovatieve constructietechnieken oefende invloed uit.

⁴⁶ Deze korte biografie werd samengesteld op basis van de informatie uit volgende bronnen: BERT E., REYNTJENS A., TORFS E. 1999-2000: *Fritz Schaffrath*, onuitgegeven oefening Bouwkunde, Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen; BALLIU E., BOSSCHEM J., CARDON C. e.a. 2001: *1751-2001. 250 jaar architecten Academie Gent*, Gent, 160.

⁴⁷ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (30 maart 2018).

⁴⁸ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (30 maart 2018).

⁴⁹ Schriftelijke informatie verkregen van F. Schaffrath (26 oktober 2018).

⁵⁰ Bijvoorbeeld de herinrichting van het kerkgebouw 'Stella Matutina', opbouwen dakverdiepingen tot slaapkamers voor de kostschool en renovatie kloostergedeelte in Brakel (Michelbeke).

⁵¹ Bijvoorbeeld Bejaardenhome De Zilverlinde in Oosterzele (Scheldewindeke) en Bezigheidshome 'Ter Wilghen' in Kluisbergen (Berchem).

⁵² Bijvoorbeeld Rijksinstituut voor Bijzonder Technisch Onderwijs R.I.B.T.O. in Sint-Niklaas, in samenwerking met Marcel Dietens.

⁵³ BERT E., REYNTJENS A., TORFS E. 1999-2000: *Fritz Schaffrath*, onuitgegeven oefening Bouwkunde, Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen.

⁵⁴ Zie bijlage 5.4 Oeuvrelijst bureau Raman & Schaffrath.

⁵⁵ DUBOIS M. 1988: Gentse architectuur van deze eeuw: een overzicht in: *Architectuur als buur. Panorama van Gent en omstreken 1968-88*, Gent, 33, 36.

⁵⁶ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2011: *Woningen Bruynincks-Meyvus-Nys* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/5063> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

Het bureau Raman & Schaffrath baande zich een weg tussen deze verschillende tendensen. Ondanks de vaak strenge bouwvoorschriften slaagden ze er in om totaalconcepten te realiseren waarbij vaak op een beperkte oppervlakte toch een sterke en vooral leefbare ruimtelijkheid met vides en doorzichten gecreëerd wordt. De architectuurtradities van Le Corbusier met zijn open plan en splitlevels, van Mies van der Rohe en Bauhaus in de eenvoudige lijnvoering, van Horta en Gerrit Rietveld in de zoektocht naar ruimte en een perfecte lichtinval, en van het brutalisme met het gebruik van *béton brut*, zijn voor hen referentiepunten. Hierbij laten ze zich ook, vaak onbewust, inspireren door tijdsgenoten. Jo Van den Broek en Jaap Bakema werkten volgens Schaffrath inspirerend voor het gebruik van splitlevels om ruimtelijkheid te creëren. Invloedrijk was eveneens hun fijngevoeligheid voor het dimensioneren van de ruimte waarbij rekening gehouden wordt met de menselijke maat en een zorgvuldige detaillering.⁵⁷ Mede doordat Raman en Schaffrath les gaven, volgden zij de internationale tendensen sterk op. Schaffrath bezocht bijvoorbeeld in het kader van zijn lessen architectuuractualia aan de Gentse Academie, het Raadhuis in Rodovre (1956) van Arne Jacobsen en het Museum Louisiana (1956-2014) van Vilhelm Wohlert. Dit laatste is ingeplant in het groen en elke uitbreiding toont respect voor het omringende landschap en de bestaande paviljoenen. Ook de Siedlung Halen (1955-1962) in Bern van Atelier 5 waarbij een woongemeenschap opgebouwd is uit heel smalle betonwoningen in terrasvorm, de gebouwen van de Olympische Spelen in München uit 1971 en de betonnen kerk (1964-1967) van Helmut Striffler in Dachau haalt Schaffrath aan als inspiratiebronnen. Als invloed op het werk van Raman haalt Schaffrath het werk van Gottfried Böhm aan, en dan meer bepaald zijn ontwerp voor de pelgrimskerk (Maria Koningin van de Vrede-kerk) in Neviges. Hiervan lieten de textuur van de *béton brut*, de ruimtelijkheid en de lichtinval via de glas-in-loodramen een grote indruk na.⁵⁸ Deze en vele andere voorbeelden, reizen en bezoeken hebben allemaal indirect invloed gehad op de ontwerpen van het architectenduo.

De architectuur van Raman & Schaffrath kenmerkt zich door enkele steeds terugkerende elementen: het gebruik van beton, het creëren van ruimtelijkheid door een duplexopbouw of het gebruik van split levels, de zoektocht naar licht en de haard als hart van de woning.

De architecten maken vaak gebruik van ruw zichtbeton of *béton brut*. De eerste realisaties als Woning De Bruycker (Mimosastraat 117, Gent) en Woning Haeck (Schoendalestraat 174, Waregem) werden uitgevoerd in al dan niet geschilderde baksteen. In het interieur van beide woningen werd wel beton gebruikt voor bijvoorbeeld schouwen en plafonds. Latere ontwerpen als Woning Dewulf (Moerstraat 87, Drongen) of Woning De Zordo (Leiekaai 10, Gent) tonen een volledige opbouw in betonsteen of ruw zichtbeton. Volgens Schaffrath maakte het bureau veelvuldig gebruik van beton om twee redenen. Enerzijds werden in deze periode veel woningen gebouwd met een bouwpremie. De architect was daardoor gehouden aan bepaalde normen, vastgelegde oppervlaktes en een beperkt budget. Beton was volgens Schaffrath in de jaren 1970 een vrij goedkoop bouw materiaal. Door de beperkte budgetten waren bouwheren bereid om de afwerking van hun woning uit te stellen en zochten architecten naar goedkope materialen waarbij ruwbouw ook direct afwerking betekende. Anderzijds gebruikte het architectenduo het ruwe zichtbeton ook als een reactie tegen de klassieke architectuur met gevels in witsteen en grote kroonlijsten. Uiteindelijk werd de betonafwerking een handelsmerk van het architectenbureau waar nieuwe klanten op afkwamen, specifiek op zoek naar deze materialiteit en architectuurtaal.⁵⁹

De zoektocht naar een menselijke schaal in de ruimtelijkheid, lichtinval en privacy stonden centraal in de ontwerpen van Raman & Schaffrath. Volgens Schaffrath leidde deze

⁵⁷ DE BROUWER P. 2000: *De functie van de vorm* [online], <https://www.dewitteraaf.be/artikel/detail/nl/2101> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

⁵⁸ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

⁵⁹ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

zoektocht in elk ontwerp naar een andere oplossing.⁶⁰ In de vrijstaande woning Haeck in Waregem (Schoendaelestraat 174) bood een spel van volumes het antwoord. De woning is opgebouwd rond een centrale kern waarrond de trap toegang geeft tot verschillende woonniveaus die schroefvormig omhoog draaien. Resultaat is een kubus met meerdere uitstulpingen en een duplexopbouw van de keuken boven de opengewerkte leefruimte.

In het ontwerp van een rijwoning was de bewegingsruimte voor de architecten echter kleiner. Bijkomend legde de stad Gent op een bepaald ogenblik ook de verplichting op om de auto in het bouwvolume een plaats te geven⁶¹, wat ook een wijziging in de plantypologie betekende. De garage op de gelijkvloerse verdieping verschoof de leefruimtes naar de hogere niveaus waardoor de directe link tussen de woonkamer en de tuin verdween.⁶² Om dit op te vangen introduceerden Raman & Schaffrath in hun architectuur het split-levelprincipe waardoor het wonen opgedeeld werd in kleine entiteiten en het contact met de tuin vlot behouden bleef. Door de halve verdiepingen ontstond ook een openheid en kon er niet alleen aan de voor- en achterzijde, maar ook centraal in de woning licht binnengetrokken worden. Een mooi voorbeeld hiervan is Woning Cleyman (Mimosastraat 127, Gent) waarbij de slaapkamer van de ouders in een open mezzanine gelegen is, uitkijkend op een open centrale zone met haard. Gecombineerd met een aparte trap die zowel visueel als organisatorisch het 'wonen' met het 'eten' verbindt⁶³, ontstaat in het interieur van de woning een grote variatie aan visuele en ruimtelijke tussengebieden.⁶⁴

Eenzelfde opbouw is terug te vinden in de Woning Schaffrath (Drongensesteenweg 109, Gent). De gelijkvloerse verdieping is ingericht als een zuiver publieke zone met een doorgang naar de achterliggende magazijnen, een inkom en een bureau. Het bureau vormt de overgang naar de meer private ruimtes en staat in direct contact met de leefruimte, die op zijn beurt verbonden is met de buitenruimte (het terras).

In Woning De Zordo wordt volgens architect Schaffrath het systeem van splitlevels in zijn meest uitgepuurde vorm toegepast. De beperkte oppervlakte van het perceel en het feit dat de woning grotendeels ingesloten is door aanpalende bebouwing, dreven de architecten ertoe het wonen te verdelen over tien niveaus. Door de planopbouw, het creatieve spel met niveauhoogtes en de open trappartij ontstaat een enorme ruimtelijkheid met vides en doorzichten.

Woning De Bruycker (Mimosastraat 117, Gent) vormt als halfopen bebouwing een uitzondering in het oeuvre. Door de opgelegde beperking in bouwhoogte konden architecten Raman & Schaffrath hier geen splitlevel toepassen. Toch werd ook hier op een creatieve manier ruimtelijkheid en een ideale lichtinval gerealiseerd. De spiltrap tussen de gelijkvloerse en eerste verdieping bevindt zich helemaal aan de voorzijde van de woning en wordt direct verlicht door een ronde koepel in het dak. Op die manier wordt natuurlijk licht binnengetrokken in de anders donkere inkomhal op de gelijkvloerse verdieping en in de smalle nachthal op de eerste verdieping.

In de ontwerpen voor rijwoningen van het architectenbureau Raman & Schaffrath merkt Marc Dubois ook een geleidelijke verhoging naar ruimtelijke complexiteit.⁶⁵ In de ontwerpen voor Woning De Bruycker, Woning Cleyman en Woning De Zordo was de ruimtelijkheid nog heel zuiver opgebouwd en baanden zowel de horizontale als verticale circulatie zich als een golf een weg door de ruimte. Bij een ontwerp als Woning De Mey (Kikvorsstraat, Gent) daarentegen was een zeker 'maniërisme' te bespeuren. De ruimtelijkheid verbrokkelde steeds meer: muurtjes, onnodige trapjes en terrassen doorbreken de puurheid. De ruimtes worden meer opgedeeld in kamers en een badkamer wordt als het ware in een nis gestoken.

⁶⁰ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

⁶¹ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

⁶² DUBOIS M. 1988: Gentse architectuur van deze eeuw: een overzicht in: *Architectuur als buur. Panorama van Gent en omstreken 1968-88*, Gent, 36.

⁶³ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

⁶⁴ DUBOIS M. 1988: Gentse architectuur van deze eeuw: een overzicht in: *Architectuur als buur. Panorama van Gent en omstreken 1968-88*, Gent, 36.

⁶⁵ DUBOIS M. 1988: Gentse architectuur van deze eeuw: een overzicht in: *Architectuur als buur. Panorama van Gent en omstreken 1968-88*, Gent, 36.

De haard heeft in de ontwerpen van Raman & Schaffrath vaak een prominente en centrale plaats. Om de haard als hart van de woning de nodige aandacht te geven, neemt hij in hun ontwerpen grote proporties aan, soms met zichtbare buizen en vaak heel bruto in vorm en materialiteit. Volgens Schaffrath is de haard het centrale ontmoetingspunt in de woning, een principe dat ook bij andere architecten als Frank Lloyd Wright en Le Corbusier voorkomt. In Woning De Zordo (Leiekaai 10, Gent) werd zelfs een aparte haardhoek ingericht waar oorspronkelijk een matras en kussens voorzien waren. In Woning Cleyman (Mimosastraat 127, Gent) is de haard uitgewerkt als een massief blok en bij Woning De Zordo (Leiekaai 10, Gent) is de betonnen haard getript om de massiviteit ervan te doorbreken. De haard in Woning De Bruycker (Mimosastraat 117, Gent) is helemaal ingebouwd in de wand. Een immense buis maakt de verbinding naar één van de oorspronkelijk twee grote schouwen die gelden als tegengewicht voor de afgeronde vorm van de spiltrap in de voorgevel.

Het bureau Raman & Schaffrath nam ook geregeld deel aan nationale en internationale wedstrijden. In 1972, 1974 en 1980 behaalden ze een eervolle vermelding in de Internationale Prijs voor Architectuur Eternit voor respectievelijk Woning De Bruycker (Mimosastraat 117, Gent), Woning Cleyman (Mimosastraat 127, Gent) en Woning De Zordo (Leiekaai 10, Gent). Deelname aan dergelijke internationale wedstrijden was volgens Schaffrath heel belangrijk omdat hun werk op een internationale schaal en door een internationale jury besproken en gevalideerd werd.⁶⁶

De Internationale Prijs voor Architectuur Eternit⁶⁷ werd voor het eerst uitgereikt in 1970. De tweejaarlijkse architectuurwedstrijd had tot doel om "*bouwwerken met bijzondere architectonische kwaliteiten, zowel op esthetisch, functioneel als technisch gebied te onderscheiden*".⁶⁸

De jury had een internationale samenstelling. Juryleden waren afkomstig uit de landen waarvan architecten mochten deelnemen aan de prijs. De eerste editie bleef beperkt tot architecten uit België, Nederland en Luxemburg. Er werden in totaal 72 inzendingen ter beoordeling voorgedragen. In de loop der jaren zou het veld van deelnemende landen worden uitgebreid: in 1974 mochten ook Britse architecten deelnemen, in 1978 ook Italiaanse en in 1980 West-Duitse.

Het wedstrijdreglement was gedurende de eerste jaren aan wijzigingen onderhevig. In 1972 werden (minstens) twee prijzen uitgereikt: de eerste prijs ter waarde van 175.000 frank en een tweede prijs ter waarde van 75.000 frank. In 1974 werden drie prijzen van 200.000 frank uitgereikt, in de volgende categorieën:

- A. Eengezinswoningen;
- B. alle gebouwen behalve eengezinswoningen;
- C. het werk uit de categorieën A en B dat op de meest oordeelkundige manier gebruik maakte van de materialen van de firma Eternit.

Naast prijzen werden er ook vermeldingen toegekend, ter waarde van 100.000 frank. Het aantal vermeldingen was niet bepaald, evenwel is niet duidelijk op welke basis deze vermeldingen werden toegekend.

Bij de Eternitprijs van 1980 werd de internationale jury voorgezeten door Per Johan Eriksen uit Noorwegen, vertegenwoordiger van de *Union Internationale des Architectes*. De categorie B werd gewijzigd in groepswoonbouw en een categorie C voor '*bâtiment destiné aux loisirs*' werd toegevoegd, gevolgd door categorie D van het gebruik van eternitmaterialen. 422 inzendingen namen deel. De jury was van mening dat de

⁶⁶ Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (16 augustus 2018).

⁶⁷ Alle informatie over de Internationale prijs voor architectuur Eternit is overgenomen uit de nota: DE HOUWER V. 2018: *Internationale prijs voor architectuur Eternit*, onuitgegeven nota Onroerend Erfgoed.

⁶⁸ S.N. 1974: Dossier Internationale prijs voor architectuur 1974 Eternit, A+ 8, 17.

inzendingen een getrouwe weergave waren van de Europese architectuur van de afgelopen jaren en gaf volgende algemene appreciatie mee:

"(...) la majorité des oeuvres traduisait la tendance la plus intéressante de l'architecture présente, à savoir la revalorisation croissante de la notion humaine, sociale et spatiale qui s'exprime dans les réalisations présentées, sous des formes aussi nombreuses que variées, souvent excellentes, parfois aussi très controversées."

Eveneens volgens de jury was de vorm van de werken minder van belang dan hun daadwerkelijke betekenis. De prijs in de categorie A ging naar architecten Joanna van Heyningen en Birkin Haward uit Groot-Brittannië. In totaal werden 5 vermeldingen toegekend, waarvan twee in de categorie A, respectievelijk toegekend aan Wolfgang Krenz uit West-Duitsland en Johan Raman en Fritz Schaffrath, voor de woning De Zordo in Gent.

2.1.2. Architecturale waarde

Woning De Zordo is een representatief voorbeeld van een rijwoning ontworpen in 1973 door het architectenbureau Raman & Schaffrath. Tussen 1969 – 1983 bouwden ze een rijk en boeiend oeuvre uit, hoofdzakelijk opgebouwd uit nieuwbouwontwerpen voor private woningen die voornamelijk gelegen zijn in Gent en omliggende gemeenten. Deze ontwerpen kregen ook internationale erkenning, getuige de meerdere prijzen die hun oeuvre ontving en meer bepaald de vermelding van Woning De Zordo in de Internationale Prijs voor Architectuur Eternit van 1980.

Woning De Zordo is een herkenbare schakel in het oeuvre van de architecten. Ondanks de beperkte perceeloppervlakte slaagden ze er bij deze woning in om met aandacht voor de privacy van de bewoners een totaalconcept te realiseren met een sterke en vooral leefbare ruimtelijkheid met vides en doorzichten. Deze ruimtelijkheid ontstaat door het gebruik van een uitgepuurd split-levelsysteem waarbij het wonen over tien niveaus wordt verdeeld. De architecten combineren dit met wisselende niveauhoogtes, een open plan en trappartij, en een ingenieus uitgedachte lichtinval waarbij zowel via de voor- en achtergevel als via het dak licht tot in de kern van de woning (de massieve open haard) wordt gebracht. Ook in haar materialiteit is Woning de Zordo representatief voor het oeuvre en de tijdgeest. De asymmetrisch opgebouwde voorgevel werd volledig opgetrokken in gewapend beton, met een *béton brut*-afwerking waarbij in het ter plaatse gestorte beton de afdrucken van de houten bekisting zichtbaar blijven. Dit materiaalgebruik werd ook doorgetrokken in het interieur, waar betonnen plafonds, tafelbladen en open haard gecombineerd worden met geschilderde bakstenen wanden en muren bezet met *gekrabte* cement. Het gebruik van het ruwe zichtbeton is kenmerkend voor het brutalisme en de bouwperiode: beton was een vrij goedkoop bouw materiaal en werkte kostenbesparend aangezien de ruwbouw ook direct de afwerking betekende.

Raman & Schaffrath ontwierpen Woning De Zordo als een totaalconcept waarbij exterieur, interieur, aankleding en meubilair zorgvuldig werden uitgedacht. Ondanks het gewijzigde schrijnwerk dat wel zijn originele kleur behield, de (deels) vernieuwde keuken en badkamer, de gewijzigde vloerafwerking en de kleurstellingen van het interieur die recent grotendeels verdwenen, toont de woning met behoud van het vaste meubilair zich als een goed bewaarde getuige van dit totaalconcept. Het geheel heeft bijgevolg een grote ensemblewaarde en getuigt van een grote authenticiteit en relatieve gaafheid.

2.2. Motivering van het type bescherming

Woning De Zordo wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurogoderen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

Woning De Zordo werd ontworpen als een totaalconcept waarbij zowel exterieur, interieur, aankleding en vast meubilair door de architecten ontworpen werden. Omdat de

erfgoedwaarden zich ook in het interieur situeren is een bescherming als monument het meest aangewezen.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

Het voorliggende beschermingsvoorstel omvat:

Woning De Zordo (exterieur en interieur),
gelegen Gent, 6de afdeling, sectie F, perceelnummer 203A, met adres Leiekaai 10, Gent.

De afbakening is gebaseerd op de historische kadastrale situatie en begrenzing van het perceel, na de bouw van Woning De Zordo. Deze afbakening omvat het volledige perceel en ontwerp van Raman & Schaffrath voor de bouw van Woning De Zordo in Gent.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat. In de dichte nabijheid van Woning De Zordo liggen geen beschermingen. De bescherming van 'de Coupure en de Leie' als monument (ID 10418) en stadsgezicht (ID 11449) en van het 'Elektrisch onder- en omvormingsstation' in de Nieuwe Wandeling als monument (ID 9793) zijn het meest nabijgelegen.

De bescherming van Woning De Zordo grenst wel aan de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Gent' (ID11888).

2.4.2. Ruimtelijke Ordening:

- Gelegen in woongebied (Origineel Gewestplan Gentse en kanaalzone)
- Gelegen in het Gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan 'Afbakening Grootstedelijk gebied Gent'.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechtouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

- Privéarchief Woning De Zordo, Bouwaanvraag, 753 72 DEZ 01, 19 januari 1973.
- Privéarchief Woning De Zordo, Bouwplan, 753 72 DEZ 05, 14 mei 1973.
- Privéarchief Woning De Zordo, Bouwplan, Diverse detailtekeningen. 753 72 DEZ.
- Privéarchief Woning De Zordo, Bouwplan, Kasten bureau. 753 72 DEZ, 25 oktober 1976.
- Privéarchief Woning De Zordo, Buro voor vrije ruimte. Ontwerp en beplantingsplan. 79/172, 8 november 1979.
- Privéarchief Woning De Zordo, DAL, *Ruimte op 60 vierkante meter*, 25 april 1980.
- BALLIU E., BOSSCHEM J., CARDON C. e.a. 2001: *1751-2001. 250 jaar architecten Academie Gent*, Gent.
- DE KOONING M. (red.) 1988: *Architectuur als Buur. Panorama van Gent en omstreken 1968-1988*, Gent.

- VAN DE PERRE D. 2003: *Op de grens van twee werelden. Beeld van het architectuuronderwijs aan het Sint-Lucasinstituut te Gent in de periode 1919-1965/1974*, Gent.
- BERT E., REYNTJENS A., TORFS E. 1999-2000: *Fritz Schaffrath*, onuitgegeven oefening Bouwkunde, Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen.
- DE HOUWER V. 2018: *Internationale prijs voor architectuur Eternit*, onuitgegeven nota Onroerend Erfgoed.
- DEMUYNCK K., VANDEGHINSTE J., DEBRUYNE D. 1999-2000: *Architect Johan Raman*, onuitgegeven oefening Bouwkunde, Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen.
- S.N. S.D.: *Top 100 jonge bouwkunst*, onuitgegeven werkdocument, Agentschap Onroerend Erfgoed.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Gent - 19de- en 20ste-eeuwse stadsuitbreiding* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/122211> (geraadpleegd op 11 mei 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2011: *Woningen Bruynincks-Meyvus-Nys* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/5063> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).
- DE BROUWER P. 2000: *De functie van de vorm* [online], <https://www.dewitteraaf.be/artikel/detail/nl/2101> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).
- S.N. s.d.: *Woning DZ* [online] <https://www.architectenwoning.be/projecten/woning-dz> (geraadpleegd 12 oktober 2018).
- Mondelinge informatie verkregen van F. Schaffrath (6 maart 2018, 30 maart 2018 en 16 augustus 2018).
- Schriftelijke informatie verkregen van F. Schaffrath (26 oktober 2018).
- Mondelinge informatie verkregen van Scintilone De Zordo (23 februari 2018).
- Informatie verkregen van Scintilone De Zordo (12 mei 2018).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. De fotobijlage bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend fotomateriaal dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.

5.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archieffoto's, bouwplannen, kadastrermutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.

5.4. Oeuvrelijst bureau Raman & Schaffrath